

Кіндзюр О.С.,
кандидат економічних наук,
викладач,
*Львівський техніко-економічний коледж
Національного університету «Львівська політехніка»*

Kindziur Olga,
Candidate of Economic Sciences, Lecturer,
*Lviv Technical and Economic College
National University «Lviv Polytechnic»*

СТАН ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Кіндзюр О.С. Стан та актуальні проблеми фінансового забезпечення розвитку підприємств. Статтю присвячено розгляду джерел і форм фінансового забезпечення розвитку підприємств. Зроблено систематизацію джерел фінансування розвитку підприємств. Дано авторське визначення терміна «фінансове забезпечення розвитку підприємства». Окреслено традиційні форми фінансового забезпечення: самофінансування, кредитування та бюджетне фінансування. Дано оцінку джерел фінансування капітальних інвестицій підприємств, прибутковості підприємств, а також динаміки прямих іноземних інвестицій в економіку України. Акцентовано на важливості забезпечення доступу до фінансування малих підприємств, оскільки брак фінансових ресурсів стримує їх розвиток і масштабування бізнесу. Вказано джерела фінансування інноваційної діяльності, яка в сучасних умовах виступає каталізатором розвитку підприємств. Проведений аналіз дав можливість сформулювати перспективні форми фінансового забезпечення розвитку підприємств.

Ключові слова: фінансове забезпечення, джерела фінансування, самофінансування, кредитування, інвестування.

Кіндзюр О.С. Состояние и актуальные проблемы финансового обеспечения развития предприятий. Статья посвящена рассмотрению источников и форм финансового обеспечения развития предприятий. Проведена систематизация источников финансирования развития предприятий. Дано авторское определение термина «финансовое обеспечение развития предприятия». Определены традиционные формы финансового обеспечения: самофинансирование, кредитование и бюджетное финансирование. Дана оценка источников финансирования капитальных инвестиций предприятий, прибыльности предприятий, а также динамики прямых иностранных инвестиций в экономику Украины. Акцентировано на важности обеспечения доступа к финансированию малых предприятий, поскольку нехватка финансовых ресурсов сдерживает их развитие и масштабирование бизнеса. Указаны источники финансирования инновационной деятельности, которая в современных условиях выступает катализатором развития предприятий. Проведенный анализ позволил сформулировать перспективные формы финансового обеспечения развития предприятий.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, источники финансирования, самофинансирование, кредитование, инвестирование.

Kindziur Olga. State and actual problems of financial provision of enterprise development. The article is devoted to the consideration of sources and forms of financial support for the development of enterprises. The author emphasized that the company, which is working stably, strives for development. Development can occur in different directions and provides for expansion, modernization, entry into new markets, which requires appropriate financial support. The author considers the development of the enterprise in the context of increasing its potential. The article systematizes the sources of financing the development of enterprises. The author's definition of the concept "financial support of enterprise development" is formulated. The author identifies the traditional forms of financial security – self-financing, loans and budget financing. The assessment of the sources of financing capital investments of enterprises, the financial results of enterprises, as well as the dynamics of foreign direct investment in the economy of Ukraine is given. The article provides information about the profitability of enterprises of different types of economic activity, which made it possible to highlight the industry with high and weak self-financing potential. The author notes the limited budget financing of enterprises in a market economy. At the same time, the importance of foreign direct investment, which serve as an indicator of the stability and development of the country's economy, is growing. The article suggests the dynamics of foreign direct investment in 2010-2018. The author points out the factors that restrain foreign investors, among them – the lack of high-quality investment projects, a high degree of uncertainty. It is focused on the importance of providing access to financing for small enterprises, since the lack of financial resources hinders their development and business scale. The author suggests factors that

hinder the financing of small business entities. The sources of financing of innovation activity are also indicated, which in modern conditions acts as a catalyst for the development of enterprises. At the same time, innovation is characterized by high risks, and therefore requires special approaches to making financial decisions. The analysis made it possible to formulate promising forms of financial support for the development of enterprises.

Key words: financial security, sources of financing, self-financing, crediting, investment.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Поступ економіки і стійке економічне зростання неможливі без ефективно діючих конкурентоспроможних підприємств. Динамічні умови вимагають постійного й різновекторного розвитку підприємств. Отже, важливо сформулювати дієві механізми залучення фінансових ресурсів із різних джерел на цілі економічного розвитку підприємств.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретичні основи та прикладні аспекти фінансування підприємств розглядаються у працях багатьох українських науковців, серед яких – О.О. Терещенко, І.Р. Зятковський, М.І. Крупка, Д.В. Ванькович, М.І. Петик.

Попри широке представлення у науковій літературі питань щодо фінансового забезпечення підприємств, напрям досліджень, пов'язаний із фінансовим забезпеченням розвитку підприємств, залишається актуальним і недостатньо опрацьованим.

Формулювання завдання дослідження. Метою даної роботи є поглиблення теоретико-методологічних підходів до фінансового забезпечення підприємства, виділення пріоритетних джерел і форм фінансування його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Природно, що підприємство, яке зайняло на ринку свою нішу, прагне до розширення, диверсифікації, модернізації, тобто до розвитку. Розвиток підприємства передбачає суттєві зміни в його діяльності, перехід кількісних змін в якісні, зміну його інфраструктури та загальних засад функціонування. Розвиток підприємства пов'язаний зі зміною його потенціалу, тому його доцільно розглядати в розрізі складників потенціалу, а саме майнового, виробничого, маркетингового, фінансового, кадрового тощо. Як відомо, розвиток підприємства може відбуватися у різних аспектах: технічному (науково-технічному), ринковому, організаційному, причому забезпечення розвитку в будь-якому напрямі потребує відповідного фінансового забезпечення.

Фінансове забезпечення підприємств трактується багатьма науковцями. Наведемо думку О.М. Колодізева, який фінансове забезпечення визначає як «систему фінансових відносин, що діють через сукупність законодавчо закріплених форм і методів створення, мобілізації і використання фондів фінансових ресурсів із метою забезпечення розвитку як підприємства, так і країни» [1, с. 88].

Розглядаючи фінансове забезпечення, розрізняють його джерела, форми, види та методи. Щодо них у науковій літературі немає єдиного підходу. Так, форми і методи фінансового забезпечення нерідко ототожнюють, форми фінансового забезпечення подаються варіативно.

Наприклад, В. Ковальов, не акцентуючи на формах чи методах фінансування, стверджує, що в основі економіки ринкового типу на мікрорівні знаходиться п'ятиелементна система фінансування, системоутворюючими компонентами якої виступають самофінансування, пряме фінансування через механізми ринку капіталу, банківське кредитування, бюджетне фінансування і взаємне фінансування суб'єктів господарювання [2, с. 142].

В.М. Опарін відзначає: «...фінансове забезпечення реалізується на основі відповідної системи фінансування, яке може здійснюватися у трьох формах: самофінансування, кредитування, зовнішнє фінансування» [3, с. 56]. І.В. Зятковський та У. Стріжик обмежуються трьома формами фінансування: самофінансування, кредитування, бюджетне асигнування [5, с. 44; 6, с. 413]. С. Юрій серед форм фінансування виділяє самофінансування, кредитування, бюджетне фінансування, оренду та інвестування [7, с. 244].

Г.В. Станко форми фінансового забезпечення поділяє на дві групи: традиційні (самофінансування, пряме фінансування, банківське кредитування, бюджетне фінансування, взаємне фінансування суб'єктів господарювання) та нетрадиційні (лізинг, факторинг, форфейтинг, мобілізація заощаджень населення, емісія цінних паперів, венчурний капітал) [8, с. 85].

Відповідно до того, що є три основні джерела формування фінансових ресурсів – створені за рахунок власних і прирівняних до власних грошових надходжень, мобілізовані на фінансовому ринку і ресурси, що надходять в порядку перерозподілу, – логічно виділяти три форми фінансового забезпечення: самофінансування, кредитування та бюджетне фінансування. Щодо похідних форм фінансового забезпечення, які відрізняються від наведених лише механізмом здійснення фінансових процесів, доцільно вживати терміни «методи фінансового забезпечення».

Види фінансового забезпечення можна подати ширше:

- самофінансування (за рахунок власних коштів, основними джерелами яких є прибуток та амортизаційні відрахування);
- кредитування (отримання позик від банків та інших кредитних установ);
- інвестування (залучення коштів інвесторів, як правило, з подальшою участю в прибутках);
- оренда і лізинг;
- венчурне фінансування;
- бюджетне фінансування;
- міжнародне фінансування.

Науковці розширюють наведений перелік ще такими видами фінансування, як емісія боргових цінних паперів, страхування, факторинг, форфейтинг та ін.

Джерела фінансування підприємств можна класифікувати за різними ознаками, насамперед за ознакою власності й за видом діяльності (рис. 1).

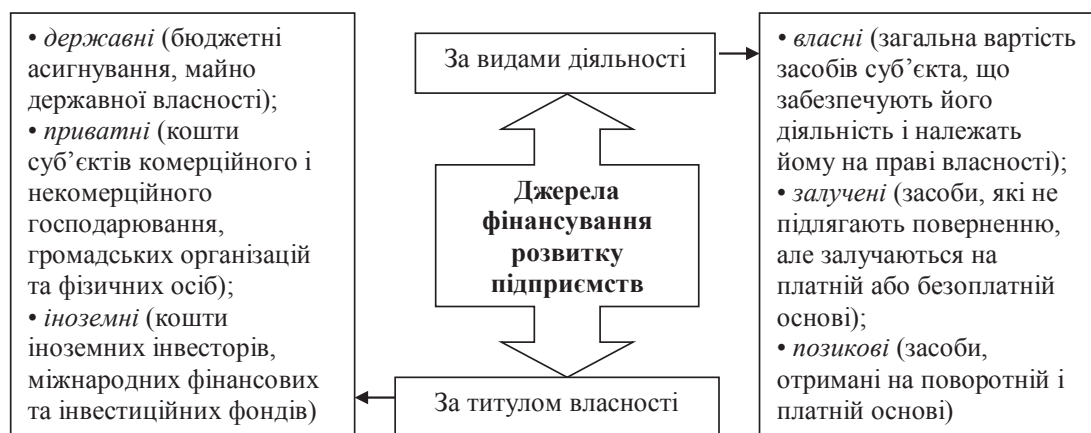

Рис. 1. Джерела фінансування розвитку підприємств

Джерело: розроблено автором

Фінансування розвитку підприємства передбачає вкладання коштів у техніко-технологічну модернізацію виробничої бази, розширення діяльності, оновлення асортименту продукції чи послуг, що постачаються на ринок, а також у навчання персоналу, тобто у ті напрями, котрі здатні посилити потенціал підприємства та вивести його на якісно новий рівень функціонування. Відповідно до цього, фінансове забезпечення розвитку підприємства можна визначити як систему фінансових відносин щодо мобілізації та цільового використання фондів фінансових ресурсів, спрямованих на підвищення потенціалу підприємства та забезпечення його функціонування на якісно новому рівні.

Розвиток будь-якої економічної системи залежить від розвитку інвестиційних процесів. У сучасних умовах інвестиції є найважливішим засобом забезпечення технічного переозброєння виробництва, впровадження інноваційних технологій і, таким чином, досягнення високого рівня ефективності виробництва. Під час здійснення інвестиційної діяльності підприємства в першу чергу повинні подбати про інвестиційні ресурси.

Розглянемо джерела фінансування капітальних інвестицій підприємств упродовж останніх років (табл. 1).

Як бачимо, капітальні інвестиції в Україні фінансуються переважно власними коштами підприємств і організацій. Банківські кредити все менше залучаються як джерело коштів для капітальних інвестицій. Така ж тенденція збережена й у 2017 р. У машини,

обладнання, інвентар та транспортні засоби вкладено 50,8% усіх інвестицій, у будівлі та споруди – 41,1%. На капітальний ремонт активів спрямовано 10,0 млрд. капітальних інвестицій (6,4% від загального обсягу) [9].

Самофінансування означає забезпечення інвестування підприємств переважно за рахунок власних фінансових ресурсів: прибутків, амортизаційних відрахувань та ресурсів, прирівняних до власних, наприклад коштів засновників, внесених до статутного капіталу, емісійного доходу [4, с. 44]. Ключова роль у самофінансуванні відводиться прибутку, який не лише реінвестується у розвиток підприємства, а й служить індикатором привабливості підприємства для інвесторів, чинником безпечного виділення коштів для кредиторів. Підприємство, яке працює збитково, не прагне розвитку, його завдання – виживання на ринку і подолання збитковості.

У табл. 2 наведено інформацію про фінансові результати підприємств за деякими видами економічної діяльності.

Із таблиці видно, що можливості самофінансування більшості підприємств за рахунок прибутку обмежені, 25-35% підприємств є збитковими. Високорентабельними є сільське господарство, торгівля, підприємства інформації та телекомунікацій. Натомість така фондоємка галузь, як промисловість, має невисоку рентабельність – 6,8%. Українську низьку рентабельність демонструють суб'єкти господарювання у фінансовій та страховій діяльності (без банків).

Таблиця 1

Джерела фінансування капітальних інвестицій підприємств*

Показники	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Усього, млн грн	180575,5	273116,4	359216,1	448462
у тому числі за рахунок, %	100	100	100	100
коштів державного бюджету	5,7	2,53	2,58	3,4
коштів місцевих бюджетів	3,2	5,22	7,47	9,3
власних коштів підприємств та організацій	61,68	67,5	69,25	69,1
кредитів банків та інших позик	12,68	7,59	7,54	6,6
коштів іноземних інвесторів	2,0	3,0	2,74	1,4
коштів населення на будівництва житла	10,46	11,7	8,33	7,3
інших джерел фінансування	4,3	2,4	2,09	2,9

* Без урахування тимчасово окупованих територій та зони проведення АТО

Джерело: побудовано автором за [9, с. 359]

Таблиця 2

Показники фінансових результатів підприємств за видами економічної діяльності, 2017 р.*

Вид економічної діяльності (секція за КВЕД 2010)	Обсяг реалізованої продукції (без банків) за інституціональним підходом млн грн	Чистий прибуток (збиток) сальдо (без банків), млн грн	Частка підприємств, які одержали прибуток, %	Рентабельність операційної діяльності (без банків), %
Усього	7 707 935,2	168752,8	72,4	8,8
Сільське, лісове, рибне господарство (А)	454380,1	68858,5	86,2	22,4
Промисловість (В+С+D+E)	2817768,9	56124,0	71,4	6,8
Будівництво (F)	221404,9	-5014,3	71,0	1,6
Оптова і роздрібна торгівля; ремонт АТЗ (G)	3061652,9	25874,2	74,9	18,8
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (H)	437226,5	-16796,7	71,1	-1,0
Тимчасове розміщення і харчування (I)	29548,2	1773,5	69,3	7,8
Інформація та телекомунікації (J)	139117,0	12029,3	67,7	13,8
Фінансова та страхова діяльність (K)	64573,1	16806,6	62,8	2,8
Операції з нерухомим майном (L)	99482,4	-17551,2	61,2	6,2
Професійна, наукова та технічна діяльність (M)	284548,0	32356,1	67,9	19,4

* Без урахування тимчасово окупованих територій та зони проведення АТО

Джерело: побудовано автором за [10]

Іншим найпоширенішим джерелом фінансового забезпечення господарюючих суб'єктів є кредити банків. Вони залишаються недоступними для більшості підприємств через високу вартість: банківські відсотки за кредити перевищують рівень рентабельності господарюючих суб'єктів. Окрім того, переважна більшість кредитів спрямовується на поточну діяльність, а не на інвестиційну. Однак саме інвестиції забезпечують розвиток підприємств. Щодо малого і середнього бізнесу (МСБ), то через банки він може отримати фінансування також від міжнародних організацій, насамперед ЄБРР і Світового банку. Активну допомогу МСБ в Україні надає Німецько-український фонд (НУФ, фінансується KfW), який співпрацює із сімома банками в Україні.

Проблеми зовнішнього фінансового забезпечення середніх, а особливо малих підприємств пов'язані з їх низькою прибутковістю, відсутністю ліквідної застави, непрозорістю фінансової діяльності, низькою кваліфікацією менеджменту. Для них більш придатними є такі інструменти фінансування, як кредити регіональних кредитних спілок, банківські кредити, фінансування за програмами державної підтримки, лізинг, франчайзинг.

Перехід до ринкової економіки змінив місце державного фінансування підприємств, яке в адміністративній економіці носило тотальний характер. Однак бюджетне фінансування залишається формою фінансування підприємств, хоча й має обмежене застосування. Як елемент фінансового забезпечення суб'єктів господарювання бюджетне фінансування розглядають В. Опарін [3, с. 59], С. Юрій [7, с. 41], О. Кириленко [11, с. 42] та інші економісти. Наприклад, М. Карлін зазначає, що бюджетне фінансування – це «... надання грошового забезпечення підприємствам на видатки, пов'язані зі здійсненням державних замовлень, виконанням державних програм, утриманням державних і комунальних установ й організацій» [10, с. 55].

Щодо форм бюджетного фінансування, то в науковій літературі зустрічаються різні підходи до вирішення цього питання. Так, О. Василик виділяє чотири форми бюджетного фінансування: кошторисне фінансування,

державне фінансування інвестицій, надання дотацій, надання субвенцій і субсидій [13, с. 139].

Важливим джерелом фінансування розвитку підприємств можуть бути іноземні інвестиції. Щодо прямих іноземних інвестицій, то загальний їх обсяг в економіку України (акціонерний капітал нерезидентів) на 1 січня 2018 р., за даними Державної служби статистики, становив 31,606 млрд. дол. (табл. 3), що на 1,2% більше від показника на початок попереднього року [12].

Таблиця 3

Динаміка прямих інвестицій в Україну (акціонерного капіталу) за 2010–2018 рр. (млн дол. США)*

Станом на 01.01	Прямі інвестиції в Україну	Прямі інвестиції з України
2010	38 992,9	5 760,5
2011	45 370,0	6 402,8
2012	48 197,6	6 435,4
2013	51 705,3	6 568,1
2014	53 704,0	6 702,9
2015	38 356,8	6 456,2
2016	32 122,5	6 315,2
2017	31 230,3	6 346,3
2018	31 606,4	6 322,0
31.12.2018	32 291,9	6 295,0

* Без урахування тимчасово окупованих територій та зони проведення АТО

Джерело: побудовано автором за [13]

Нерезиденти збільшили вкладення в Україну на 376,1 млн. дол., одночасно вилучивши 24 млн. дол. Із усіх надходжень прямих інвестицій 28,3% усіх вкладень за вказаний період припало на інвесторів із реєстрацією на Кіпрі (8,9 млрд. дол.), 20% – у Нідерландах (6,4 млрд. дол.), 6,2% – у Великобританії (1,9 млрд. дол.). Найбільші обсяги надходжень прямих інвестицій були спрямовані до підприємств промисловості –

464,4 млн. дол., установ та організацій, що здійснюють фінансову та страхову діяльність, – 248,8 млн. дол.

За даними Держстату, приріст прямих іноземних інвестицій в Україну на початок 2018 р. порівняно із 2017 р. становив 376 млн. дол. Це з урахуванням того, що величезна їхня частина є реінвестуванням українських бізнесів. Головними причинами слабого інтересу з боку іноземних інвесторів до українських компаній є вкрай низька кількість або повна відсутність якісних інвестиційних проектів в останніх, значний рівень тіньової економіки та політична невизначеність. Лідером за рівнем інвестиційного потенціалу залишається АПК, не менш привабливою для інвесторів була й залишається українська енергетична галузь.

Забезпечення розвитку підприємств усе більше пов'язується з інноваціями. Інноваційний бізнес знаходиться об'єктивно у більш складних умовах щодо фінансування. У наших умовах він у стані майже цілковитого фінансового дефіциту. Проте завдяки інноваційній ризикованості робляться відкриття, які гарантують тривалу конкурентоспроможність на ринках. Відповідно, інноваційна економіка потребує нетрадиційних, нових, у тому числі ризикованих (наприклад, венчурних), джерел фінансування, а також державної підтримки, точно так, як її отримують наука, освіта, розроблення інформаційних продуктів та інші галузі. Венчурні фонди сьогодні є одним із найважливіших

інститутів підтримки інноваційної діяльності у світовій економіці. Вони забезпечують фінансовими коштами наукові дослідження, розроблення та впровадження у виробництво нових видів продукції і забезпечують їх рух до споживача.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Сьогодні розвиток підприємств – необхідна умова забезпечення довгострокового функціонування й конкурентоспроможності. Розвиток підприємств потребує відповідного фінансового забезпечення. Українські підприємства фінансуються переважно за рахунок власних коштів, однак низька прибутковість обмежує можливості самофінансування.

Кредити залишаються непопулярним джерелом фінансування розвитку насамперед через те, що кредитні ставки перевищують показники рентабельності більшості підприємств. Банки кредитують переважно короткострокові проекти, пов'язані з торгівлею та переробкою, а інвестиційне кредитування малорозвинене.

Бюджетне фінансування підприємств в умовах ринкової економіки втрачає своє значення. Натомість зростає вага прямих іноземних інвестицій.

Розвиток підприємств нерозривно пов'язаний із їхньою інноваційною активністю. Це потребує розроблення дієвих механізмів фінансування ризикових інноваційних проектів, зокрема через венчурні фонди.

Список використаних джерел:

1. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
2. Зятковський І.В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2000. 215 с.
3. Колодізев О.М. Методологічні засади фінансового забезпечення управління інноваційним розвитком економіки : монографія / за ред. О.М. Колодізева. Харків : ІНЖЕК, 2009. 239 с.
4. Кириленко О.П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика) : навчальний посібник. Тернопіль : Астон, 2002. 212 с.
5. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія) : навчальний посібник ; 2-е вид., доп. і перероб. Київ : КНЕУ, 2001. 240 с.
6. Фінанси: вишкіл студії : навчальний посібник / за ред. д-ра екон. наук, проф. С.І. Юрія. Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 357 с.
7. Державні фінанси у транзитивній економіці : навчальний посібник / М.І. Карлін та ін. ; за заг. ред. д.е.н., проф. М.І. Карліна. Київ : Кондор, 2003. 200 с.
8. Ковалев В.В., Ковалев Вит.В. Финансы организаций (предприятий) : учебник. Москва : Проспект, 2015. 352 с.
9. Стріжик У.Р. Суть фінансового механізму суб'єкта господарювання та його структура. *Економічний форум*. 2012. № 3. С. 411-417.
10. Станко Г.В. Самофінансування як одна з пріоритетних форм фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. *Сталий розвиток економіки*. 2015. № 1 (26). С. 84-90.
11. Статистичний щорічник України за 2017 / Державна служба статистики України. Київ : Держстат, 2018. 541 с.
12. Діяльність суб'єктів господарювання у 2017 році / Державна служба статистики України. Київ : Держстат, 2018. 139 с.
13. Економічна статистика / Зовнішньоекономічна діяльність. *Статистична інформація Державної служби статистики України*. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.